

TESEV DEĞERLENDİRME NOTLARI

Kadınlar: Şehrin Görünmezleri

TESEV Değerlendirme Notları TESEV'in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Dr. Melis Oğuz
Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi
Mühendislik-Mimarlık Fakültesi

Sankt Georg Avusturya Lisesi'ni 2001 senesinde bitirdikten sonra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama (2005) ve Sosyoloji (2006) lisans derecelerini tamamlayan Oğuz, yüksek lisans derecesini London School of Economics and Political Science, Sosyal Politika Bölümünden almıştır. Berlin Teknik Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Çift Doktora Protokolü kapsamında göçmen kadınların kamusal alan kullanımları ve kentsel hareketlilikleri üzerine hazırladığı doktora çalışmasını 2016 senesinde tamamlamıştır. Beykent Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde tam zamanlı olarak akademik çalışmalarına devam eden Oğuz, Medyascope'ta kent araştırmaları ve çalışmaları üzerine canlı yayın tartışma programı olan Mekan ve İnsan'ın koordinatör ve sunucusudur. Şehir sosyolojisi alanında gerçekleştirdiği araştırma konuları arasında kayıtdışılık, kentsel dönüşüm, paratransit sistemler, toplumsal cinsiyet, kamusal alan ve yeşil yerleşmeler bulunmaktadır.

Kent arazisi kıt bir kaynaktır. Diğer kıt kaynakların tahsisi gibi, kentsel alan söz konusu olduğunda da fedakârlık etmesi beklenen kesimler listesinde kadınlar hep üst sıradadır.

2016 senesinde tamamladığım, “Göçmen Kadınların Kentsel Hareketliliğinin Artırılması: Berlin'den İstanbul'a Deneyim Aktarımı” başlıklı doktora tezimin saha çalışmalarını, İstanbul'un Kartal ilçesi, Kurfalı semtinde gerçekleştirdim. Kente göç ederek gelenlerin kurduğu ve yerleştiği pek çok yerleşim biriminde de görüldüğü üzere, Kurfalı'da da kayıtlı pek çok hemşeri derneği bulunmakta, fakat bunların çoğu kahvehane olarak çalıştırılmaktaydı. Kentteki hareket kapasiteleri sınırlı olan Kurfalı kadınlarla yaptığım odak grup toplantılarında, ihtiyaçları ve taleplerine cevap verebilecek, bir araya gelmelerine olanak sağlayacak, kendilerini rahat hissedebilecekleri kamusal alanların olmadığından sıklıkla bahsediyorlardı. Bir toplantı sırasında, katılımcı bir kadın çoğu köy derneğinin bir kahvehanesi olduğunu ve istedikleri kültürel ve sosyal etkinlikler için bunların kullanılabileceğini önerdi. Kurfalı'daki mevcut köy derneklerini, erkekler kahvehane olarak kullandıkları için, kadınlar derneklere üye olmalarına rağmen aktif katılım gösteremediklerini belirtmişlerdi. Katılımcı kadınlar, kendi aralarında örgütlenip mahallelerindeki derneklere birlikte giderlerse, erkeklerin buna karşı çıkamayacakları ve kadınların istediklerini başarabilecekleri konusunda hemfikir oldular. Nitekim, bir sonraki odak grup toplantımızın yerini katılımcı kadınlar tayin etti ve hep birlikte Kurfalı'daki bir köy derneği kahvesini “basarak” toplantımızı keyifle kendilerini ait hissettikleri bir kamusal alanda gerçekleştirmiştik.

Lefebvre kent hakkını tarif ederken tam da buna dikkat çeker; kent hakkı kişilerin kaynaklara erişiminden veya kentsel karar mekanizmalarına dâhil olabilmelerinden ibaret olmadığını söyler; kent hakkı, bireylerin yaşadıkları kenti farklılaştırma yetileri ile birlikte kendilerini değiştirme yetileri ile ilişkilidir.¹ Toplumsal cinsiyet, kent hakkını kısıtlar. Lefebvre'in deyimiyle, cinsiyet gruplarının kendilerine atfedilmiş toplumsal cinsiyet rollerini değiştirmeleri konusundaki imkânları sınırlıdır. Kentler, toplumsal cinsiyet rollerini şekillendirirken bu roller de kenti değiştirir. Kenti farklı şekillerde deneyimleyen cinsiyet ve cinsel yönelim gruplarının karşılaştığı belirsizlikler ve sınırlılıklar, yeni stratejiler ve mücadele alanlarını ise beraberinde getirir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin yaşamlarının sistematik olarak çeşitli kadınlık ve erkeklik kurguları üzerinden toplumsal normlar ve beklentilerle derinden koşullanmışlığını tarifler. Bu farklılıkların planlama ve politika yapımında göz önünde bulundurulması ve birbirinden farklı ihtiyaç, çıkar, öncelik ve sorumluluklara sahip cinsiyet ve cinsel yönelim gruplarının eşit olmayan ekonomik ve sosyal durumlarının kabulü ile kentsel yöneti(şi)m, toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir.

Kişinin kendi hayatını etkileyen politika ve kararlara katılma ve etki etme hakkına sahip olduğu bir sistem, eşitsizliklerle mücadele edilmesiyle mümkün olabilir. Kent ve kentlilik hakkı kavramı, cinsiyet, yaş, etnik köken gibi kategorilerden bağımsız olarak tüm kentliler için ortak bir düzlemde buluşulabilmesini hedefler. Kentlerde tüm bireylerin, bu süreçleri etkileme konusunda aynı fırsata sahip olmadığı açık. Hatta, kentteki cinsiyetçi, ırkçı, cinsel ve sınıfsal güç ilişkileri, sadece maddi kaynakların dağılımı aracılığıyla değil, dışlayıcı varsayım ve uygulamalar yoluyla baskı kurma ve hükmetme potansiyelini de taşımakta.

Planlama Pratisyeni Kadınlar

Bu noktada, feminist coğrafya alanında kentsel mekânda toplumsal cinsiyet rollerinin yansıması olarak kadınların hem kentsel kamusal alanda hem de kentsel yönetim seviyesinde görünür

olmamaları çok tartışılan ve çalışılan bir konu olmuştur. Kentlerin, farklı yaşam biçimleri ve ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekliliği bir yana, araştırılması ve tartışılması gereken hususlardan birisi de kent tasarımcısı, yöneticisi ve plancısı olan kadınların mesleki olarak yeterli oranda temsil edilememeleridir.

City Dreamers (Hillel, 2018), 1940lar'da mimarlık okumuş, bugünün kentlerinin şekillenmesinde, dönüşümünde önemli düşünce akımlarını yönetmiş, uygulamasında yer almış ve deneyimlemiş dört kadın üzerine bir belgesel. Bu kadınların, bu mesleği neden seçtikleri, nasıl bir tutku ile mesleklerini yapmaya devam ettikleri, karşılaştıkları zorlukları ve ayrımcılıkları, erkek egemen bir dünyada ve meslek alanında kadın bakış açılarıyla neleri değiştirmiş olduklarını görmemize olanak veriyor. Kadınların pek çok konuda erkeklerle eşit sayılmadığı bir dönemde, üniversiteye gitmek, erkek mesleği olarak görülen bir meslek eğitimi almak ve mesleği icra etmenin mücadelesini ve kazandıkları ve kendilerinden sonra gelen kadın meslektaşlarına kazandırdıkları hakları izlerken, tüm bunların çok da uzak bir tarih olmadığını algılıyorsunuz.

Varken, yok olmak Denise Scott Brown'un hikayesi. Mimar olan kocası ile birlikte kurduğu ve ortağı olduğu Venturi, Scott Brown ve Associates firmasında, Pritzker Mimarlık Ödülü'ne sadece kocasının aday gösterilmesi ve kendisinin ne ortak ne de mimar olarak tanınmayışına tanık oluyoruz. Bu konu üzerine biraz araştırma yapınca, 1991'de "kazandıkları" Pritzker ödülünü birlikte alamayacaklarını öğrenen çiftin, önce protesto olarak ödülü reddetmeyi düşündüklerini, ancak ödülün maddi getirisinin onları bu kararlarından caydırmış olduğunu, seneler sonra ise, mimarlık alanında çalışan kadın akademisyenlerin geçmişe dönük olarak bu eşitsizliğin giderilmesi için mücadele ettiklerini öğrendiğim de ise, mücadelenin yolunun ne kadar çetrefilli olduğunu tekrar hatırladım. Var olmak, ama görünmemek, görünememek. Acı. Ama kadınların çok yakından tanıdıkları bir duygu.

Kenti Düşleyenler, Düşleyemeyenler

Kenti deneyimleme biçimleri farklılaştığında, yaşamak istediğiniz yere dair düşleriniz de

farklılaşıyor. 1950’lerde meslek hayatlarının en başında, modernizmin damgasını vurduğu bir mimarlık disiplininde, Le Corbusier ile birlikte çalışmış ve Unite Habitation Marseille’in mimarlarından olan Blanche Lemko van Ginkel, Harvard’da okurken, o dönem kadın öğrencilerin burs alma hakkı olmaması sebebiyle, sınıf birincisi olmasına rağmen bursu bir erkek sınıf arkadaşının aldığını gülerek anlatıyor. Bugün, bunu gülerek anlatıyor olması, aslında oldukça manidar; “Bursu bana vermediniz, ama hepiniz derslerinizde benim tasarladığım Unite Habitation Marseille’i öğrencilerinize anlatıyorsunuz” der gibi.

Zorlukların yıldırmadığı ve güçlendirdiği kadınları izliyoruz. Bir de yıldırıldığı ve zayıflattığı kadınlar var ki, biz onları görmüyoruz, duymuyoruz, bilmiyoruz. KONDA Araştırma ve Danışmanlık, Kasım 2019’da yayınladığı Toplumsal Cinsiyet Raporu’nda, 2008’den bu yana farklı zamanlarda 20.000 farklı kişi ile görüşülerek gerçekleştirilen Hayat Tarzları araştırmalarının sonuçlarını toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendiriyor; raporun bazı çarpıcı bulgularını paylaşmak tam bu noktada yerinde olacak:

- “Kadın çalışmak için eşinden izin almalıdır” şeklinde ifadeyi toplumun yarısından biraz fazlası (%54) onaylıyor.
- “Kadınlar narindir, erkeklerin yaptığı bazı işlerde çalışmaları uygun değildir” ifadesine verilen cevaplar, toplumun %70,1’inin kadınların her işi yapacak fiziki ya da psikolojik yetkinliğe sahip olduklarını düşünmediğini gösteriyor.
- Katılımcıların %66’sı “kadının birinci görevi, evin sorumluluğunu üstlenmek ve çocuk yetiştirmektir” ifadesine katıldıklarını belirtmiş.

Senelerdir süregelen mücadeleye rağmen, kadının sadece meslek alanındaki mücadelesinde değil, toplumsal alanda var olma mücadelesinde de kaydedildiği düşünülen ilerlemenin toplumun tamamını kapsamadığını gösteriyor bu rakamlar.

Halen, her bir eğitim seviyesi için cinsiyet dağılımında en eğitimsizlerin ağırlıklı olarak kadın, en eğitilmişlerin ise ağırlıklı olarak erkek olduğu görülüyor.

İstatistikler, bir yandan umut davadediyor. Türkiye’de yasal çalışma yaşı olan 15 yaş üstü kadınların %20’sinin gelir getiren bir işte çalıştığı ve bu oranın 2008’den bu yana 2 puan yükseldiğini görebiliyoruz. Bu kaplumbağa hızını tatminkâr bulmamak işten değil. Ancak, bu umuda sarılıp devam etmek zorundayız. Bu ilerlemenin durmamasını sağlamak için çalışmaya, araştırma, öğrenmeye, anlamaya devam etmek zorundayız.

Çalışan kadınların üst düzey çalışan, yani memur veya özel sektör çalışanı gibi beyaz yakalı çalışan olma olasılığı erkeklere kıyasla daha fazla olduğu da yine araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu bir diğer bulgu. Kariyer ve özel yaşam dengesi kurma konusunda vatandaşına destek olması gereken sosyal ve ekonomik politikaların yetersizliği, lisans seviyesi altı eğitim sahibi kadınları çalışma yaşamında tutunamamasına yol açmakta.

Meslek Alanında Kaçız, Kaçarız?

Bu eğitim ve istihdam oranlarına, kent meselesini tekrar tartışmanın merkezine çekmek için, bir de mimarlık ve planlama alanına özel olarak bakalım. “Türkiye Mimarlık Eğitimi Politikası” başlıklı yazısında, Bülend Tuna, TMMOB Mimarlar Odasına kayıtlı mimar kadın-erkek oranına dikkat edildiğinde, son senelerde yeni oda kayıtlarında kadınlar lehine bir artışın olduğunu, fakat mesleği icrada kadınların aktif rol alma oranının artan oda kayıt sayılarına nispeten az olduğunu belirtiyor.

TMMOB Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği’ne göre mimarlık hizmetleri içerisinde tanımlanan; mimari proje hizmetleri, rölöve, restitüsyon, restorasyon çalışmaları, imar planlama çalışmaları, koruma amaçlı imar planları, mimari mesleki kontrollük hizmetleri, mimari fenni mesuliyet hizmetleri serbest mimarlık hizmetleri büro tescil belgesine tabi. Tuna’nın yazısında, büro

tescili alan mimar sayısının cinsiyet dağılımının da eşitsiz olduğu görülüyor. Büro tescili alan kadın mimarların oranı %30 iken erkek mimarların oranı %70. Neslihan Türkün Dostoglu ve Özlem Erdoğan Erkaslan'ın "Türkiye'de Kadın Mimarların Statüsü Üzerine Niceliksel Analiz" yazılarında, mimarlık bölümü mezunlarının %39,71'inin erkek, %60,29'unun kadın iken, oda üyelik oranlarına bakıldığında ise, TMMOB Mimarlar Odası'na üye olanların sadece %37,04'ü kadın, %62,96'sı erkek olarak görünüyor. Ofis sahipliğinde cinsiyet dağılımına bakıldığında, kadınların oransal temsiliyetinin iyice düştüğü görülüyor; mimarlık ofis sahiplerinin %72,53'ü erkek, ancak %27,46'sı kadın. Planlama eğitimi ve mesleki icra rakamları da mimarlık alanı ile benzer nitelikte. Mimarlık hizmetleri alanında da farklı iş kollarının cinsiyet dağılımı da mesleğin farklı alanlarının farklı cinsiyetlere atfedildiğini gösterir nitelikte. Örneğin, yapı denetleme ve şantiye sorumlusu olarak görev alan erkek mimarların sayısı, aynı iş kolunda görev alan kadınların sayısının iki katı. Bu rakamlar, mimarlık ve planlama eğitimi almış olan kadınların, imar ve yapı denetimi, metropoliten, stratejik ya da ulaşım planlaması gibi alanlarla karşılaştırıldığında görece daha az mesleki saygınlık ve erk barındıran uzmanlık alanlarında yoğunlaştığının net bir şekilde ortaya koyuyor.

Rakamların Ötesi: Kadınların Süregelen Görünmezliği

Kent yönetimlerinin mekânsal ve toplumsal sistemlerinden dışlanan tüm bireyler için vizyoner, yenilikçi ve empati kurabilen bir yaklaşım sergilemesi gerekliliği çok açık. Bunu gerçekleştirmek içinse, konvansiyonel bakış açısından kurtulabilenlerin, farklı olanı dışlamayanların kentlerin tasarımında ve yönetiminde yer alabilmesi gerekiyor. Eğitim ve meslek alanındaki sayılara baktığımızda, kadın mimarlık ve planlama öğrencilerinin artış gösteriyor olmasının yeterli olmadığını anlıyoruz. Mesleki alanda görünürlük ve çalışma hayatına katılım kadar, alınan eğitimin içeriği de belirleyici.

Mimarlık ve planlama eğitimi hala, normatif ataerkil kurgu içerisinde sürdürülüyor. 2016'da 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü kapsamında düzenlenen 8. Türkiye Şehircilik Kongresi'nde sunduğum "Şehir Planlama Eğitiminde Toplumsal Cinsiyetin Yeri" bildirisi için hazırlık yaparken Türkiye'de şehir ve bölge planlama eğitimi veren tüm üniversitelerin internet sitelerindeki ders kataloglarını incelemiştim. Bu incelemede, 16 üniversitenin ders kataloglarında şehir sosyolojisi dersleri dışında herhangi bir (1) toplumsal cinsiyet odaklı veya (2) ders içeriğinde toplumsal cinsiyete değinen sosyal bilimsel zorunlu ya da seçmeli ders olup olmadığını araştırdım. Bu araştırmayı yaptığım sırada, sadece Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin toplumsal cinsiyet odağında kurgulanmış bir dersinin olduğunu üzülerek belirtmek isterim.

Türkiye'de mimarlık ve şehir ve bölge planlama okuyan öğrencilerin sayıca çoğunluğunun kadın olmasının değiştiremediği şey tam da bu. Mimarlık ve planlama eğitimi veren üniversitelerin müfredatları ataerkil bakış açısından sıyrılamayıp mekân fetişizminden kopmadıkça, şehirlerimizin de değişmesini ve kapsayıcı olmasını beklememek gerekir.

Teknoloji, iletişim, bilgiye erişim ve bilginin kontrolü üzerindeki büyük değişim, sanayi devriminden bu yana tanık olunmayan ölçüde hızlı bir sosyal değişimi beraberinde getiriyor. Bu değişimi avantaja çevirmek ve mekânsal devrimleri de eş zamanlı olarak gerçekleştirmek için yeni mimar ve plancılara büyük görevler düşüyor. Yazımın daha önceki kısımlarında da belirttiğim gibi, eğitime, özellikle yüksek eğitime katılım toplumsal rollerin değişimi açısından belirleyici; ancak eğitimin içeriğinin değiştirilmesinin önceliklendirilmesi gerekiyor. Düşlediğimiz kentleri inşa edebilecek beyinleri yetiştirmek, duygudaşlık kurabilen, vizyon geliştirebilen ve geleceği öngörebilen meslek insanlarını akademiye ve meslek alanına kazandırmak, kadınların da var olduğu kentler için atılması gereken ilk ve en önemli adım. Kadınların var olabildiği, kadınların tasarlayabildiği, kadınların yönetebildiği kentlere!

- 1 Lefebvre, H. (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat. (çev. I. Gürbüz) İstanbul: Metis.
- 2 Kümbetoğlu, B. (2003). Kentsel Alan ve Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet. (Der. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe) Yerli Bir Feminizme Doğru içinde (ss. 259-82). İstanbul: Sel Yayınları
- 3 Minta, D. (2017). "Kadın Mimarlar IV: Denise Scott Brown ve Seremoniler" - [http:// www.Sharfliler.com/kadin-mimarlar-iv-denise-scott-brown-ve-seremoniler/](http://www.Sharfliler.com/kadin-mimarlar-iv-denise-scott-brown-ve-seremoniler/)
- 4 Doğan, P. (2013). "Denise Scott Brown'a Pritzker Ödülü Yok" - <https://www.arkitera.com/haber/denise-scott-browna-pritzker-odulu-yok/>
- 5 KONDA Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Raporu, Hayat Tarzları 2018 Araştırması (Kasım 2019), http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf
- 6 İlkaracan, İ., Kim, K. ve Kaya, T. (2015). "Sosyal Bakım Hizmetlerine Kamu Yatırımlarının İstihdam, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Yoksulluğa Etkileri: Türkiye Örneği" İTÜ, BMT-Kaum ve Levy Ekonomi Enstitüsü, İstanbul.
- 7 Tuna, B. (2014). "Mimarlık ve Eğitim Kurultayı. Türkiye Mimarlık Eğitimi Politikası / Konular – Öneriler", <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=401&RecID=3828>
- 8 Büro Tescil Koşulları, Mimarlar Odası İstanbul, <http://www.mimarist.org/buro-tescil-kosullari/>
- 9 Türkün Dostoğlu, N. ve Erdoğan Erkaslan, Ö. (2010) "Türkiye'de Kadın Mimarların Statüsü Üzerine Niceliksel Analiz", Dosya 19: Cinsiyet ve Mimarlık, (ss. 22-26) TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya19.pdf>
- 10 Cihangir Çamur, K. (2019). "Türkiye'nin Şehir Planlama Pratiğinde Kadın Plancıların Rolü ve Değişim: Tarihsel ve Güncel Perspektiften Bir Değerlendirme", Toplumsal Cinsiyet Kent Mekan Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2109 / Ankara.
- 11 Tuna, B. (2014). "Mimarlık ve Eğitim Kurultayı. Türkiye Mimarlık Eğitimi Politikası / Konular – Öneriler", <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=401&RecID=3828>
- 12 Alkan, A. (1999). "Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54-4, ss. 1-29.
- 13 Oğuz, M. (2016) "Şehir Planlama Eğitiminde Toplumsal Cinsiyetin Yeri", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü, 8. Türkiye Şehircilik Kongresi: Şehircilik ve Eğitimi, Bildiriler Kitabı, ss. 749-754, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- 14 Dr. Besime Şen tarafından yürütülen "Cinsiyet-Emek-Mekan" isimli seçmeli ders.

Atıf Önerisi:

Oğuz, Melis. 2020. Kadınlar: Şehrin Görünmezleri, *TESEV Değerlendirme Notları*. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/kadinlar-sehrin-gorunmezleri/>

Copyright © Aralık 2019 Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz. Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne teşekkür eder.